

Institute of migration in the labor market: foreign experience and domestic realities

*Yevheniia Druhova**

Received: 2022-06-03

Accepted: 2022-07-06

DOI: <http://doi.org/10.46489/gpj.2022-2-3-4>

Abstract. The article draws attention to the need to consider global changes in the structure of employment when studying migration trends, causes, and consequences of labor market transformation. Social and economic aspects of intellectual migration from Ukraine are studied. Contradictions in the structure of labor supply in the labor market are outlined. The problem of the peculiarities of the development of the national economy due to the use of human capital is revealed, and the role of migration policy in it is assessed.

The purpose of the research is to study the current trends in the development of migration processes in the world and in Ukraine in the context of the migration of human and intellectual capital in determining further directions of development.

Research methodology: analysis and synthesis - when defining existing theories of migration, in particular in the context of intellectual capital as a separate type of migration; comparison and compilation – analysis of the previous global experience of migration processes; methods of scientific support - to summarize and formulate conclusions regarding the priority of the migration policy of Ukraine regarding the prevention of the consequences of migration. These approaches make it possible to characterize Ukraine's challenges and opportunities for economic development, increasing the competitiveness of the country's intellectual capital.

It was concluded that the analysis of migration directions would ensure the predictability and orderliness of migration processes, and the development of an effective institutional field will create prerequisites for improving interstate and national regulation of migration flows.

Keywords: institution of migration, human capital, labor market, state policy, globalization, labor market.

* Yevheniia Druhova, PhD (Economy), student of of Economic Theory department, Vadym Hetman Kyiv national economic University, Ukraine, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6218-4763>

ВСТУП

Сьогодні, тема міграції досліджується з різних наукових позицій, оскільки, швидкість глобалізаційних процесів помітно збільшилась за останні десятиліття, завдяки поширенню інноваційних процесів, науково-технічному прогресу тощо. Сьогодні, дослідники, в основному, зосереджують увагу стосовно наслідків міграційних процесів для світової науки, суспільства та окремих країн зокрема.

Міграція має безпосереднє відношення до людського капіталу країни. Вивчаючи види міграції, слід зосередити увагу саме на інтелектуальній міграції. Оскільки вона призводить до перерозподілу людського капіталу між країнами. Масова міграція найбільш освічених та перспективних кадрів призводить до виснаження людського капіталу в країні, що значно позначається на можливостях її економічного зростання. Якщо говорити про Україну, то останнім часом все частіше звучать думки, що настав час позбавлятися ресурсної залежності і робити все можливе, щоб стати країною з наукомісткою економікою та орієнтацією на розвиток інновацій. Для цього необхідні інвестиції в освіту, дослідження, науку тощо.

Проблеми трудової міграції населення України одержали висвітлення в дослідженнях багатьох дослідників, оскільки із зазначеною проблематикою тісно стикаються і перетинаються багато інших соціально-економічних, демографічних, психологічних, політичних, нормативно-правових та інших факторів.

Так, зокрема дослідниками Gibson J., McKenzie D. явище brain drain розглядається з точки зору негативного ефекту для «країни-експортера» трудового потенціалу. «Brain drain» або

витік мозку - початковий процес, щільно пов'язаний з інтелектуальною міграцією, що часто використовується як її синонім. При цьому найчастіше обговорюється втрата інвестицій держави в освіту, недоотримані обсяги податкових зборів та зниження позитивних зовнішніх ефектів для економіки, які виробляють освічені та кваліфіковані члени суспільства (Gibson, et al., 2010). Більше того, нестача кваліфікованих кадрів у довгостроковому періоді може призводити до обмеження зростання продуктивності економіки, що, своєю чергою, може сприяти зростанню рівня безробіття (Docquier, et al., 2012).

Макроекономічна література пояснює явище витоку мізків в такий спосіб: менш розвинені регіони відчувають брак кваліфікованих кадрів, отже, прибутковість капіталу невелика. Інвестиції не приходять у регіон, і середня продуктивність залишається низькому рівні. Це ще більше стимулює освічених та кваліфікованих працівників їхати за кордон, породжуючи витік мізків (Lucas, 1990).

Метою дослідження є вивчення сучасних тенденцій розвитку міграційних процесів в світі та України в контексті міграції людського та інтелектуального капіталу у визначенні подальших напрямків розвитку.

Стаття ґрунтується на традиційних *методах наукового пізнання*: аналіз і синтез – при визначенні існуючих теорій міграції, зокрема у контексті інтелектуального капіталу як окремого виду міграції; порівняння та компіляція – аналіз попереднього світового досвіду міграційних процесів; методи наукового забезпечення – узагальнити та сформулювати висновки щодо пріоритетності міграційної політики України щодо запобігання наслідків міграції. Ці підходи дозволяють охарактеризувати виклики та можливості України для економічного розвитку, підвищенні

конкурентоспроможності інтелектуального капіталу країни.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасний ринок праці характеризується наявністю багатьох проблем, серед яких: скорочення пропозиції робочої сили та одночасно, зростання попиту на неї, низький рівень заробітної плати, брак високопродуктивних робочих місць, невідповідність професійних та загальних компетентностей працівників відповідно до вимог роботодавців, тіньова зайнятість населення тощо. Інститут міграції – один із інститутів на ринку праці, який допомагає у вирішенні окреслених проблем.

Характер міжнародної трудової міграції в економіці знань у XXI ст. істотно змінюється, у зв'язку з посиленням у ній інтелектуальної компоненти. Насамперед, це пов'язано з тим, що знання стають об'єктом та фактором конкуренції, а отже господарючі суб'єкти все частіше будують системи моніторингу та управління цим ресурсом.

На сучасному етапі посилення мобільності кваліфікованої праці викликається прискореним процесом глобалізації, оскільки інформація стає доступною дедалі більшій кількості людей. Особливо сильно це позначається на країнах, що розвиваються. У цих країнах наявність інформації розкриває людям невідомі можливості, що сприяє поширенню міграційних процесів. Наприклад, завдяки інтернету сьогодні набирає популярності тенденція здобувати освіту он-лайн (дистанційно). Все більше людей можуть собі дозволити проходити курси від провідних закладів вищої освіти світу та покращувати свої професійні навички, оперативно відповідаючи на запити ринку праці. Вивчення іноземних мов також стало

набагато доступнішим, що також відчиняє двері потенційним мігрантам.

Від так, тему інтелектуальної міграції почали активно розробляти зарубіжні дослідники з 1990-х років. Саме тоді, сформувався феномен "відпливу мозку", що став особливо популярним на початку 2000-х. Дослідження проводилися, також, силами міжнародних організацій, таких як ЮНЕСКО, ООН, ОЕСР (UNESCO, 2006; OECD, 2013).

Міжнародна інтелектуальна міграція як явище сформувалася на пізньому етапі розвитку міжнародної трудової міграції, що підтверджує ретроспектива періодизації даного явища:

- міграція стародавнього світу - пов'язана з наявністю рабів у державах;
- середньовічна або «військова» міграція, обумовлена чисельними війнами;
- «стара міграція», котра окреслюється періодом (кінець XV століття - 60-ті рр. XIX ст.), передумовою даної міграції слугували великі географічні відкриття та розвиток капіталізму у Європі;
- «нова міграція» з 60-х рр. XIX ст. до 40-х рр. XX ст. виникла у наслідок Громадянської війни у США (1861-1865 рр.), об'єднання Італії (1860-1870 рр.), селянської реформи у Росії імперії (1861 р.);
- сучасний етап, він розпочався після Другої світової війни.

Міжнародна інтелектуальна міграція має складну структуру, йде процес її диференціації за професійними ознаками, рівнем кваліфікації з виділенням потоків власників інтелектуального капіталу. З цих позицій правомірне виділення категорії «міжнародна інтелектуальна міграція» як форми руху інтелектуального капіталу Збільшення її обсягів та

інтенсивності є сьогодні однією з особливостей міграційних трудових потоків. Наростання міжнародної інтелектуальної міграції сприяє розвитку сучасної системи транспорту та зв'язку, розгалужена інформаційна інфраструктура, транскордонний характер соціально-економічних процесів, зростає кількість міжурядових та громадських організацій, фондів різного профілю, інтенсифікацією наукових обмінів тощо. У неї виявляються втягнутими всі більша кількість як високорозвинених, так і країн. Причому донорами в основному розвиваються, а реципієнтами – розвинені держави світу. Перед вченими та фахівцями відкриваються широкі можливості участі у міжнародних заходах, довго-, середньо- та короткострокових відрядженнях, різних курсах без зміни громадянства та місця роботи у країні постійного проживання.

Як бачимо, потреба у регулюванні міжнародної міграції, яка впливає з національних потреб ринку праці, відображає функціональну особливість інституту міграції. Під інститутом міграції, автор розуміє систему суспільно-економічних зв'язків, з приводу добровільного, просторового переміщення індивіда з метою підвищення рівня життя та вигідного використання власного інтелектуального потенціалу.

Трудова міграція тісно пов'язана з формуванням людського капіталу, його збереженням та збагаченням. Вона викликає зміни у структурі зайнятості та характері праці. Саме завдяки міграції змінюються традиційні засади суспільства, менталітет працівника, поглиблюється їх диференціація на ринку праці. Перебування мігранта за межами національних кордонів, сприяє формуванню ресурсної бази для розвитку та відтворення людського капіталу, тим самим, відбувається обмін досвідом з особами інших ментальних і

національних груп, а міжетнічна взаємодія, формує знання, які мають економічну цінність для національної економіки.

Водночас, мобільність трудових ресурсів призводить до загострення конкуренції як на національних, так і на світових ринках праці. Наслідком такої ситуації є стимулювання працівників до вдосконалення людського капіталу та підвищення конкурентоспроможності шляхом перекваліфікації та отриманням додаткової освіти.

Як правило при аналізі міграційних процесів рух окремих категорій мігрантів досліджується окремо, оскільки втрати та переваги для окремої країни відрізняються в залежності від кваліфікації трудового мігранта (Бараник та інші, 2014). Так, при дослідженні наукової літератури, можемо виділити чотири типи мігрантів в залежності від рівня їх професійної кваліфікації:

- мігранти із низькою кваліфікацією – робітники, що мають загальну або початкову середню освіту, низьку професійну підготовку, здатні виконувати тільки підсобні роботи відповідно до встановленого інструктажу;
- кваліфіковані мігранти – особи, які переважно мають середню технічну або неповну вищу освіту, але не мають можливості (або бажання) працевлаштуватися в країні проживання. Такі працівники здатні виконувати як розумову, так і фізичну працю;
- висококваліфіковані мігранти – особи, які мають вищу освіту, або ступінь магістра, або здобувають науковий ступінь, мають значний досвід роботи у певній галузі, посідають провідні посади, здатні виконувати висококваліфіковану роботу;
- інтелектуальні мігранти – особи, що мають науковий ступінь кандидата

або доктора наук, виїжджають закордон з власної волі або за запрошенням, працюють переважно у високоінтелектуальних сферах.

Усі переміщення персоналу можна розділити на дві категорії: внутрішню міграцію, тобто переміщення працівників між регіонами всередині країни, і зовнішню міграцію – переїзд працівника за кордон. Зовнішня міграція, в свою чергу, поділяється на еміграцію, тобто виїзд працівника з країни, імміграцію – в'їзд в країну, та репатріацію – зворотне до еміграції явище, що полягає в поверненні трудового мігранта, що працював за кордоном, на батьківщину (Department of Economic and Social Affairs Population Division United Nations, 2017).

Беручи до уваги, загальносвітові тенденції ті аналіз впливу міграційних потоків на розвиток людського капіталу, можемо зазначити, що міграційні процеси в Україні набули загрозливих розмірів. Тому дослідження наслідків міграційних явищ та процесів – важливий напрямок сучасної державної політики.

Рівень розвитку інституційної спроможності держави є основою для успішної міграційної політики та програм регулювання трудової міграції. Крім того, основою для державного управління міграцією в Україні є не тільки інституційне забезпечення, а й системний підхід в управлінні міграцією, тобто сукупність загальноновизначених принципів та взаємопов'язаних елементів між внутрішнім та зовнішнім ринком праці. Наразі інституційне поле трудової міграції залишається невизначеним та призводить до неузгодженості дій органів, які беруть участь в процесі управління трудовою міграцією. Ефективність реалізації заходів міграційної політики, значною мірою, залежить від діяльності громадських організацій мігрантів, профспілок, агенцій з працевлаштування, банківських установ України та громадянського суспільства у цілому.

Динаміка зміни частки мігрантів у загальному світовому населенні, відображена на рисунку 1, свідчить про зростання кількості міжнародних мігрантів.

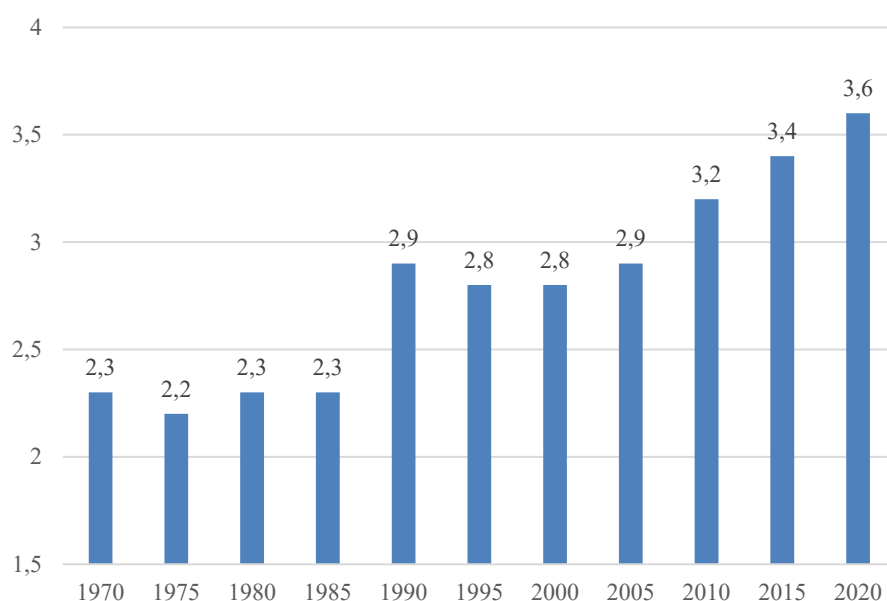

Рис. 1. Динаміка зміни частки міжнародних мігрантів у загальному світовому населенні за 1970-2000 рр., %.

Джерело: International Organization for Migration, 2022.

Якщо розглядати чисельність міжнародних мігрантів за регіонами Організації Об'єднаних Націй, то Європа наразі є найбільшим пунктом призначення для міжнародних мігрантів, де проживає 87 мільйонів мігрантів (30,9% від загальної чисельності міжнародних мігрантів), за нею слідує 86 мільйонів міжнародних мігрантів, що проживають в Азії (30,5%). Північна Америка є місцем призначення для 59 мільйонів міжнародних мігрантів (20,9%), за нею слідує Африка з 25 мільйонами мігрантів (9%). За останні 15 років кількість міжнародних мігрантів у

Латинській Америці та Карибському басейні зростає більш ніж удвічі - з приблизно 7 мільйонів до 15 мільйонів, що робить цей регіон регіоном з найвищими темпами зростання кількості міжнародних мігрантів і місцем призначення для 5,3 відсотка всіх міжнародних мігрантів. Близько 9 мільйонів міжнародних мігрантів проживають в Океанії, або близько 3,3 відсотка всіх мігрантів. Зростання кількості міжнародних мігрантів, які проживають в кожному регіоні в період з 2005 по 2020 рік, показано на рисунку 2.

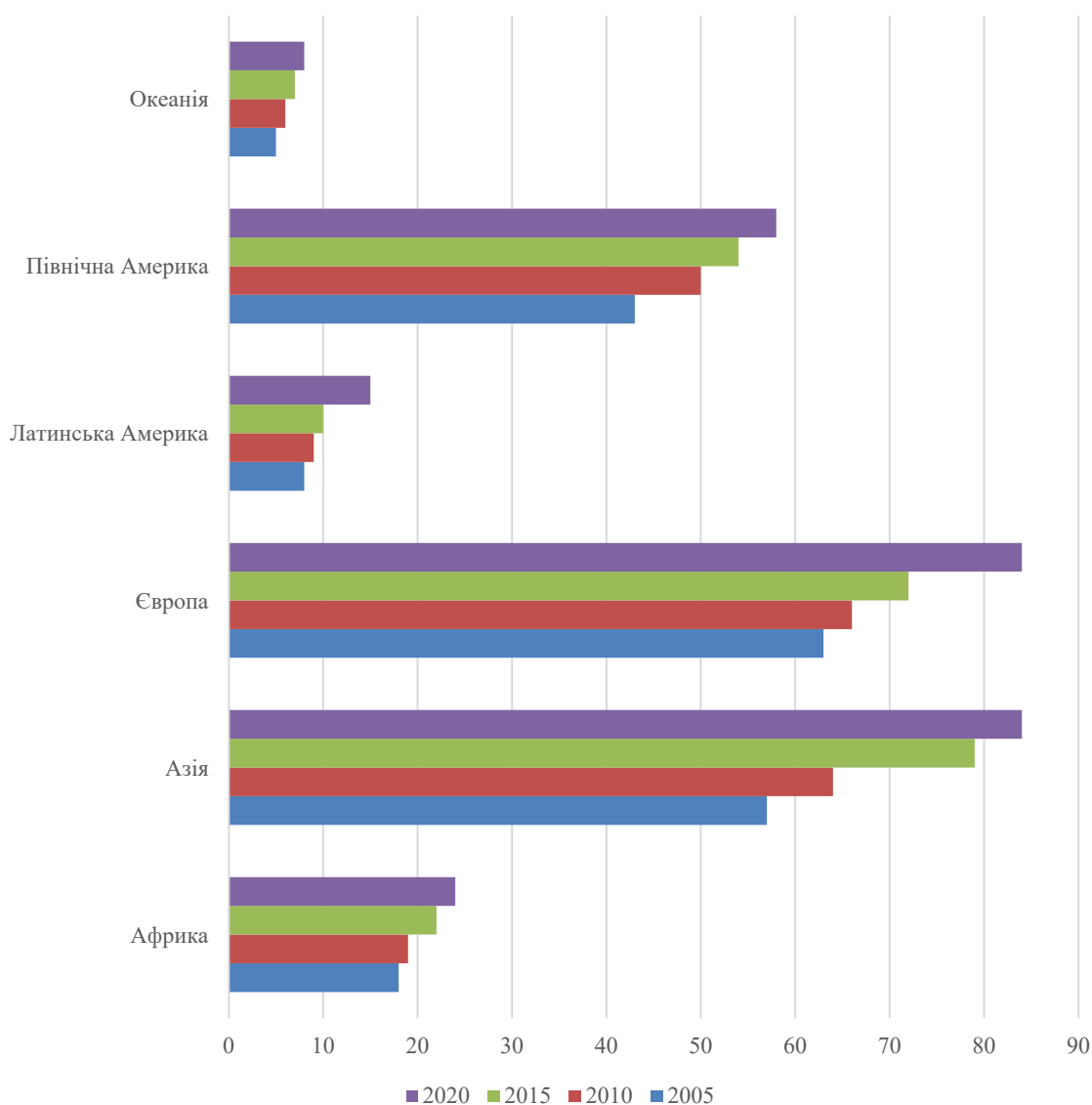

Рис. 2. Міжнародні мігранти у розрізі регіонів, 2005-2020, млн осіб.

Джерело: International Organization for Migration, 2022.

Як і протягом останніх 50 років, Сполучені Штати Америки залишаються основним пунктом призначення для мігрантів – понад 51 мільйон міжнародних мігрантів. Німеччина стала другою за значимістю країною призначення з майже 16 мільйонами

міжнародних мігрантів, тоді як Саудівська Аравія є третьою за величиною країною призначення для міжнародних мігрантів з 13 мільйонами мігрантів. Список найбільших країн призначення для мігрантів можна знайти на рисунку 3.

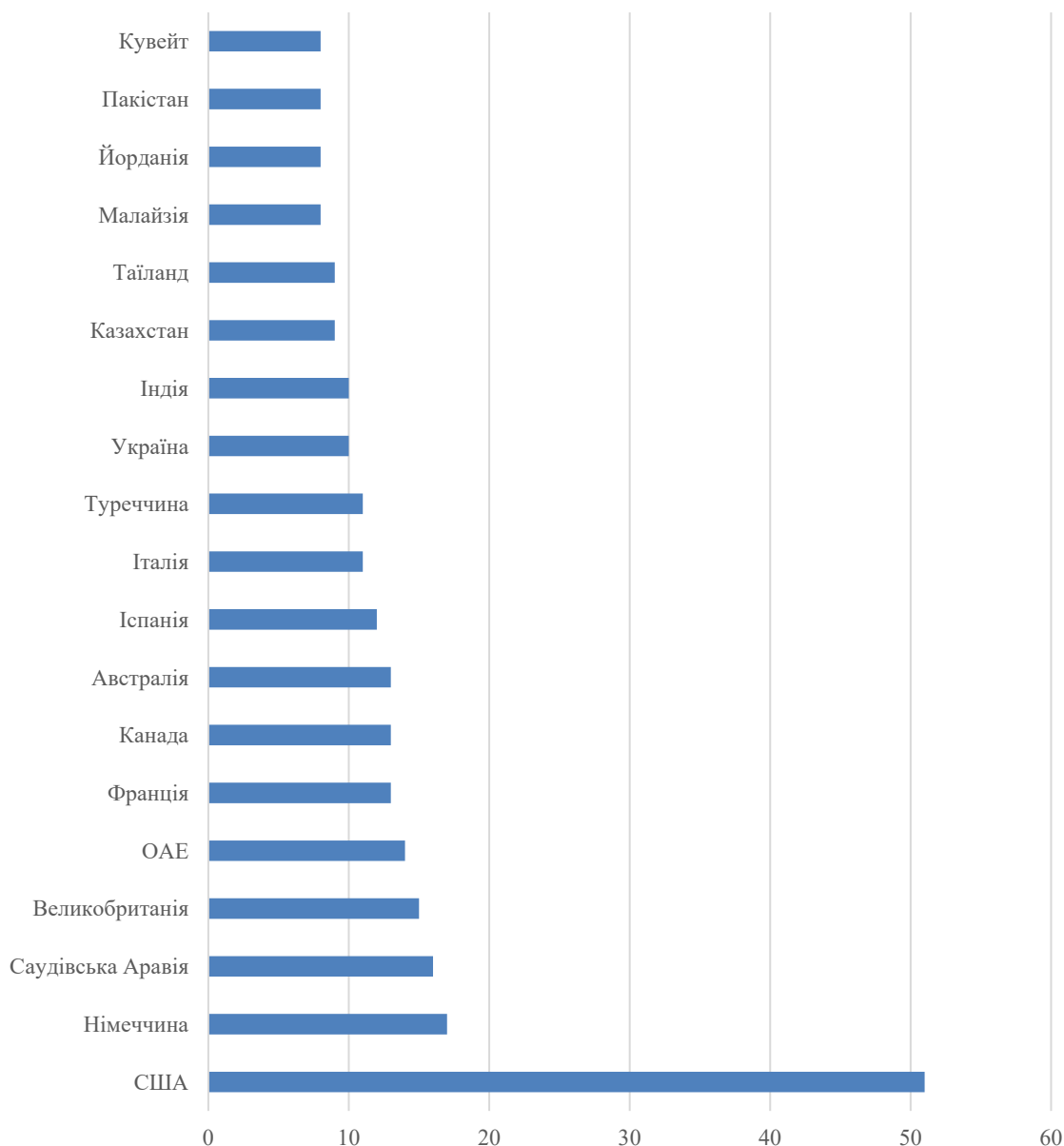

Рис.3. Топ 19 країн світу за кількістю міжнародних мігрантів у 2020 році, млн осіб.

Джерело: UN DESA, 2021.

Наявні дані про міжнародних мігрантів включають оцінки зв'язків між країнами походження та призначення, що дозволяє оцінити

двосторонні міграційні "коридори" в глобальному масштабі.

Індикатор втечі населення та відтоку мізків враховує економічний вплив переміщення населення (з

економічних або політичних причин) та наслідки, які це може мати для розвитку країни. Чим вищий індекс, тим більшим є переміщення населення.

Індикатор "Brain Drain" враховує економічний вплив переміщення населення (з економічних або політичних причин) та наслідки, які це може мати для розвитку країни. З одного боку, це може бути добровільна еміграція середнього класу - особливо економічно продуктивних верств населення, таких як підприємці, або кваліфікованих працівників, таких як лікарі - через погіршення економічної

ситуації в рідній країні та сподівання на кращі можливості за кордоном. З іншого боку, це може бути вимушене переміщення професіоналів або інтелектуалів, які залишають свою країну через фактичні або побоювання переслідувань або репресій, і, зокрема, економічний вплив, який переміщення може мати на економіку через втрату продуктивної, кваліфікованої професійної робочої сили. На рисунку 4 наведено 20 країн із найвищим рівнем «відтоку мізків» відповідно до індикатора "Brain Drain" у 2022 році.

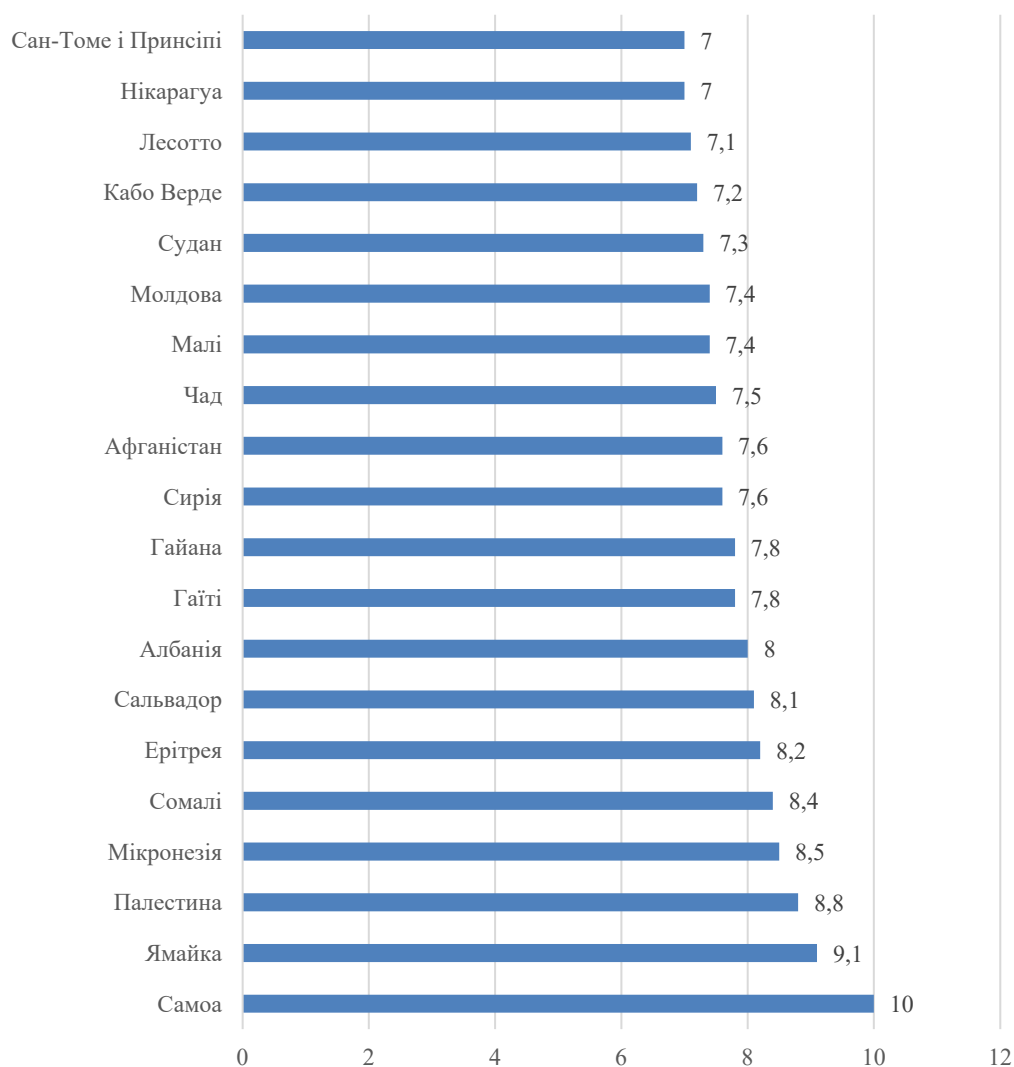

Рис.4. Топ-20 країн із найбільшим рівнем відтоку мізків у 2022 році.

Джерело: The Global Economy, 2022.

Україна відповідно до рейтингу “Brain Drain” у 2022 році знаходиться на

81 місці. Загальна динаміка відображена на рисунку 5.

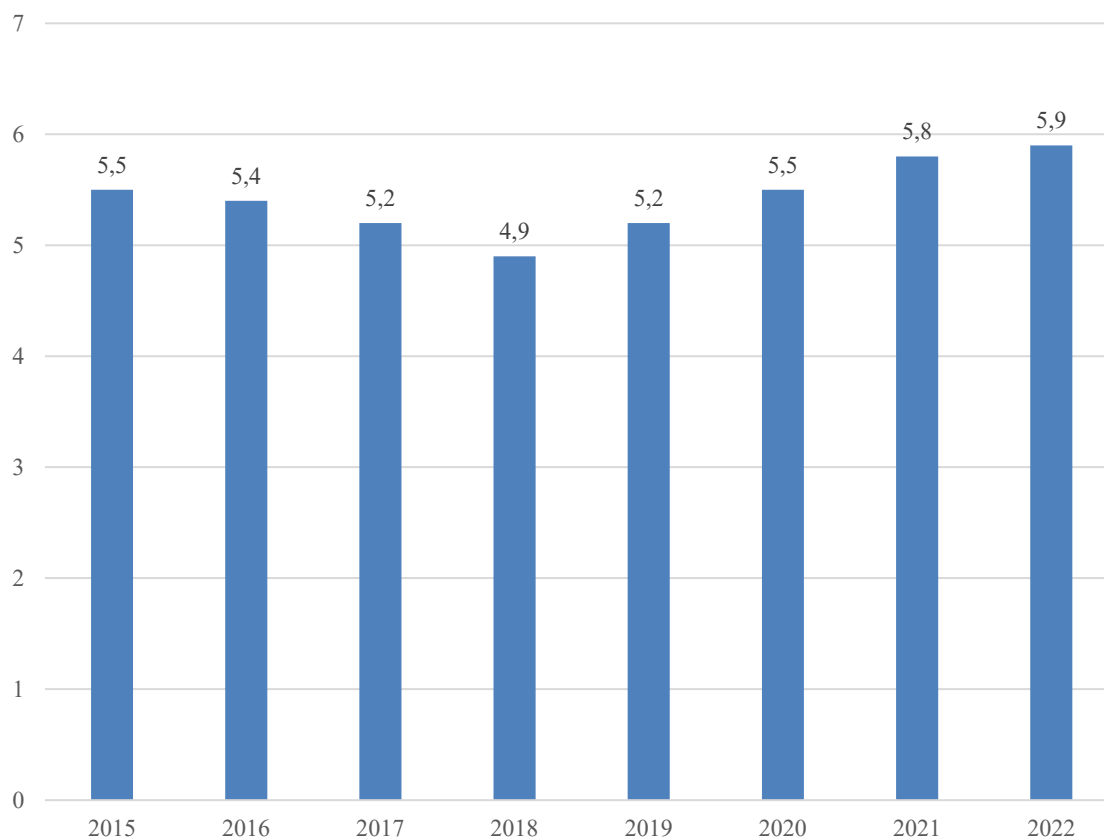

Рис. 5. Динаміка зміни місця України в рейтингу за рівнем «відтоку мізків».

Джерело: The Global Economy, 2022.

Середнє значення для України за цей період становило 5,96 індексних пунктів з мінімальним значенням 4,9 індексних пунктів у 2018 році та максимальним - 7,5 індексних пунктів у 2007 році. Останнє значення від 2022 року - 5,9 індексних пунктів. Для порівняння, середній світовий показник у 2022 році на основі 177 країн становить 5,21 пунктів індексу (The Global Economy, 2022).

ВИСНОВКИ

Аналіз проблем міграції свідчить про загрозу відтоку з країни людського

References

Department of Economic and Social Affairs
Population Division United Nations (2017).
International Migration Report.
<http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/>

капіталу. Для зменшення міграційної напруги від мобільності трудових ресурсів необхідно впроваджувати політику, орієнтовану на збереження та покращення людського капіталу, а також використовувати позитивні наслідки від міжнародного обміну інтелектуальним ресурсом. Проблеми міграції свідчать про те, що регулювання цих процесів може створити значні переваги не тільки для мігрантів, але і для країн їх походження.

migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf.

Docquier, F., & Rapoport, H. (2012). Globalization, Brain Drain, and Development. *Journal of Economic Literature*, Vol. 50, 681-730.

Gibson, J., & McKenzie, D. (2010). The Economic Consequences of “Brain Drain” of the Best and Brightest. *Microeconomic Evidence from*

Five Countries. The World Bank Development Research Group. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2012.02498.x>.

International Organization for Migration (2022). *World Migration Report 2022.* https://publications.iom.int/system/files/pdf/WMR-2022_0.pdf.

Lucas, R.E. (1990). *Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries?* *American Economic Review*, Vol. 80, 92-96.

OECD (2022). *International Migration Outlook 2022 (46th edition).* https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2022_30fe16d2-en#page1.

The Global Economy (2022). Human flight and brain drain - Country rankings.

https://www.theglobaleconomy.com/rankings/human_flight_brain_drain_index/.

UN DESA (2021). *International Migrant Stock 2020.* New York. <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>.

UNESCO (2006). *Education Today, From brain drain to brain gain.* <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000147739>.

Baranyk, Z.P., Romanenko, I.O. (2014). *Intellectual migration as an object of statistical research. Effective economy*, 6. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3096> (In Ukrainian)